

“ХЯТАД, МОНГОЛ, ОРОСЫН ЭДИЙН ЗАСГИЙН КОРИДОР”-ЫН НӨХЦӨЛ БАЙДАЛД ХЯТАД МОНГОЛ ХАМТРАН ЭЛСЭН ШУУРГААС СЭРГИЙЛЭХ ТУХАЙ АНХНЫ ШИНЖИЛГЭЭ

Э.Наран

Өвөр Монголын Их Сургуулийн
Монгол улсыг судлах хүрээлэнгийн
профессор, шинжлэх ухааны доктор

Товч утга

“Хятад, Монгол, Оросын эдийн засгийн коридор” байгуулах урьтал бол сайн сайхан экологийн орчин шаарддаг. 2015 онд Хятад, Монгол, Орос гурван улсын тэргүүний баталсан “Хятад, Монгол, Орос гурван талын хамтын ажиллагааны дунд хугацааны чиглэлийн график” болон 2016 онд байгуулсан “Хятад, Монгол, Оросын эдийн засгийн коридорын төлөвлөгөөний хөтөлбөр”-т цөм экологи байгаль орчныг хамгаалах талын хамтын ажиллагааны агуулгыг тодорхой заасан билээ. Урт хугацааны турш, элсэн шуурга нь Хятад, Монгол болон холбогдох улс орнуудад байнга шуурч, тэдгээр газруудын зам харилцаа зэрэг дэд бүтцийг ноцтой эвдэн сүйтгэж, эдийн засаг нийгмийн тогвортой хөгжилд харшилж байгаа бөгөөд элсэн шуургын хор хөнөөл нь Хятад, Монгол, Оросын эдийн засгийн коридорын урагштай хөгжихөд сөргөөр нөлөөлөх нь зайлшгүй билээ. Хятадад жил бүр хор хөнөөл учруулж байсан элсэн шуургын хагасаас дээш хувь нь хилийн чанадаас илрэлтэй бөгөөд голдуу Монгол улсаас ирдэг гэснийг судалгаа харуулжээ. Иймээс “Хятад, Монгол, Оросын эдийн засгийн коридор”-ын сайн сайхан нөхцөл байдалд, Хятад, Монгол хоёр улс Орос болон олон улсын нийгэмтэй хамтран элсэн шуургатай тэмцэж, элсэн шуургын хор хөнөөлийг үндсээр нь устгах буюу бууруулах нь гурван улсын эдийн засгийн коридорын бүтээн байгуулалтад алс хэтийн стратегийн ач холбогдол өгөх болно.¹

Түлхүүр үг: Гурван улсын эдийн засгийн коридор, элсэн шуурга, Хятад Монгол хамтран тэмцэх.

2014 оны 09-р сард БНХАУ-ын дарга Ши Жиньпин Душанбэд ОХУ-ын Ерөнхийлөгч В.Путин болон Монгол улсын Ерөнхийлөгч Ц.Элбэгдоржтой гурван улсын тэргүүний уулзалт хийхдээ “Торгоны замын эдийн засгийн бүс”-ийг хамтаар байгуулах санаачилга дурьдаад Монгол Орос хоёр талын идэвхтэй дэмжлэгийг олсон. Хятад Монгол Орос гурван улс “Торгоны замын эдийн засгийн бүс”-ийг ОХУ-ын “Ази Европыг дамнасан их төмөр зам” болон Монгол улсын “Хөгжлийн зам” (Талын зам)-тай холбож, Хятад Монгол Оросын эдийн засгийн коридор байгуулахаар болсон.

2015 оны 07-р сард, ОХУ-ын Уфа хотод болсон Хятад, Монгол, Оросын гурван улсын

¹ “Хятадын Боловсролын яамны нийгмийн ухааны төсөл—Хятадын “Нэг бүс нэг зам” болон Монголын “Талын зам” санаачлагын уялдааг түлхэн ахиулах судалгаа”-ны (16JJDGJW008) үе шаттай үр дүн юм.

тэргүүний уулзалт дээр Монгол Оросын гурван талын хамтын ажиллагааны дунд хугацааны чиглэлийн график”-ийг баталсан. “Дунд хугацааны чиглэлийн график”-ийн эдийн засгийн хамтын ажиллагааны хэсэгт экологи байгаль орчныг хамгаалах салбарт хамтран ажиллах зүйлүүдийг жагсаасан байна.

Мөн түүнчлэн 2016 оны 06-р сард Хятад, Монгол, Орос гурван улсын тэргүүн Ташкентад уулзахдаа “Хятад Монгол, Оросын эдийн засгийн коридор байгуулах төлөвлөгөөний хөтөлбөр”-т гарын үсэг зурсан. “Төлөвлөгөөний хөтөлбөр”-т эдийн засгийн коридорын бүтээн байгуулалтын бодитой агуулгыг тодорхойлж, экологи байгаль орчныг хамгаалах ажлыг оролцуулсан арван томоохон салбарын хамтын ажиллагааны төслийг хэлэцэн тохиролцсон. Хятад, Монгол, Оросын эдийн засгийн коридор байгуулахад сайн сайхан экологи байгаль орчин шаардаж байгаа нь бодитой зүйл юм. Үүнээс үндэслэн, энэхүү өгүүлэлд бүх дэлхийд нүүрлээд байгаа, ялангуяа Хятад, Монголд ноцтой нөлөөлж байгаа элсэн шуургын асуудалд анхны шинжилгээ хийх болно.

Нэг. Хятад, Монгол хоёр улс элсэн шуургын хор хөнөөлд хамгийн илүү өртдөг болох нь

1. Хятад оронд шинэ нэг ээлжийн элсэн шуургын оргил үе ирж болзошгүй

XX зууны сүүлийн хагасаас эхэлж, Хятадын нутаг дэвсгэрт элсэн шуурга шуурах тоо нэмэгдэх хандлагатай болсон. Элсэн шуурга XX зууны 60-аад онд жилд дунджаар 8 удаа шуурдаг байснаа 90-ээд оноос нааш жилд дундажаар 15-20 удаа (Хүснэгт №1) шуурах болж, шинэ зууны дараа элсэн шуурга мөн жил дараалан тасралтгүй шуурч, жил бүрийн хавар нийслэл Бээжинг оролцуулсан дунд баруун бүсэд шуурах болсон. 2002 оны 03-р сард Монгол улсаас шуурч ирсэн хоёр удаагийн элсэн шуурга нийслэл Бээжингийн харагдах байдлыг 200 м ч хүрэхгүй болгосон². Шуурах бүртээ 50 цагаас дээш хугацаа үргэлжилж, унасан тоосны хэмжээ 30 мянган тоннд хүрсэн нь Бээжингийн хүн бүрд 2 кг ногдож, элсний тархалтын өндрийн хэмжээ 2500-3000 м байж, агаар дахь хөвмөл мөхлөгт бодис хэвийн хэмжээнээсээ 100 дахин хэтэрсэн байна. Энэ удаагийн элсэн шуурга Монгол улс, Хятадын Бээжин, Ганьсү зэрэг найман муж хот өөртөө засах оронд нөлөөснөөр барахгүй, цаашлаад далайг гаталж Тайвань болон зүүн хойд азийн орнуудад хүрсэн байна.

Хүснэгт № 1 Хятадын газар шорооны цөлжсөн талбай болон элсэн шуургын тоо

Он	1950-1960	1970-1980	1990-1995	1995-- 2000			
Цөлжилтийн тэлэлтийн талбай (хдк/жил бүр)	1560	2100	2400	3436			
Элсэн шуурга(удаа/жил бүр)	5---8	13---14	15---20				
Хүчтэй элсэн шуурга болон онц хүчтэй элсэн шуурга	Он	1950-	1960--	1970--	1980--	1990--	2000
	Жил бүр шуурсан тоо	0.5	0.8	1.3	1.4	2.3	14

² Шао Лүн-И: “2002 оны хаврын Бээжингийн онц хүчтэй элсэн шуургын мөхлөгт эрдэс бодисын бүрэлдлийн тухай анализ”, “Хятадын шинжлэх ухаан”, 2007 оны 2-р хугацааны 216-р хуудас.

Материалын илрэлт: Шы Пэйжюний “Хятадын элсэн шуургын эрсдлийн үнэлгээ болон удирдлага” (Азийн элсэн шуургын эрсдлийн үнэлгээ болон удирдлага эрдэм шинжилгээний хурал) болон Ван Жин-Айн “2000 оны Хятадын элсэн шуургын хор хөнөөлийн орон зайн байдал болон хор хөнөөлийн үнэлгээ” (“Байгалийн гамшиг” эрдэм шинжилгээний сэтгүүл, 2001 оны 10-р сарын 4-р хугацаа)-гийн холбогдох тоо баримтад дурьдсан байна.

2009 онд Хятадын умард хэсэгт нийт 8 удаа элсэн шуурга шуурсан нь өнгөрсөн жилүүдээс жаахан бага болсон боловч хэсэг газарт учруулсан байгалийн гамшиг нь мөн л нэлээд хүнд ноцтой билээ. Жишээлбэл 04-р сарын 23-25-ны өдөр хүчтэй элсэн шуурга болж, шуурсан талбай нь 730 мянган хавтгай дөрвөлжин км-т хүрч, 20 сая хүн амыг нөлөөлж, үүнд элсэн шуургад нөлөөлөгдсөн бүс нутаг 300 мянган хавтгай дөрвөлжин км-т хүрсэн. Тус удаагийн элсэн шуурга баруун хойт бүсийн агаарыг бохирдуулж, газар тариалан ноцтой хохирсон байна.³

Сүүлийн жилүүдэд, элсэн шуурга жаахан намдсан хэдий ч Хятадын хойд хэсэг болон баруун хойт хэсэгт байнга шуурч байна. 2017, 2018, 2019 оны 03-05-р сард Хятадын хойт хэсгийн Өвөр монгол, Бээжин хот, Ганьсү муж зэрэг муж хотод цөм том салхин элсний цаг агаар болж, үүнээс Өвөр Монголын баруун биеийн зарим газарт хүчтэй элсэн шуурга шуурсан байна. Хятад оронд шинэ нэг ээлжийн элсэн шуургын оргил үе ирж болзошгүй гэж цаг агаарын мэргэжилтнүүд таамаглаж байна. Иймээс Хятад орон эдийн засгаа өндөр хурдаар хөгжүүлэх ба “Хятад, Монгол, Оросын эдийн засгийн коридор”-ыг байгуулахын хамт, заавал элсэн шуургыг эртхэн сэргийлэн засах хэрэгтэй, энэ бол Хятад, Монгол, Орос гурван улсын хамтын ажиллагаанд нөлөөлж болшгүй бодит байдал мөн.

2. Монгол улс бол Азийн элсэн шуургын чухал голомт

Монгол улс бол Азийн элсэн шуургын чухал голомт, дэлхийд элсэн шуурга их үүсдэг газрын нэг юм. Хятадтай харьцуулбал, Монгол улс элсэн шуургын хор хөнөөлд нэн хүнд ноцтой нөлөөлөгдөж байна. XX зууны 90-ээд оноос нааш, Монгол улсад элсэн шуурга шуурах давтамж тасралтгүй нэмэгдэж, жил бүр хэдэн арван удаад хүрч байгаа бөгөөд хүч болон хор хөнөөл нь улам ихээр нэмэгдэж байна. 2002 оны 03, 04-р сард шуурсан хоёр удаагийн хүчтэй элсэн шуургын хор хөнөөл хамгийн их юм. Монгол улсын баруунаас зүүн тийш 13 аймгийг нөлөөлж, салхины хурд 34-40 м/секундэд хүрч, харагдах байдал хэдхэн метр байж, урд бүсийн аймгуудын авто зам тасалдаж, галт тэрэг явахын аргагүй болж, нисэх онгоц албадлагаар зогсож, эд хөрөнгийн хохирол 4 тэрбум төгрөг (400 шахам мянган ам.доллар)-т хүрсэн⁴. 2008 оны 05-р сарын сүүлчээр, Монголын дунд, зүүн бүсийн 7 аймгийг хамарсан цасан шуурга болон хүчтэй элсэн шуурганд 242 хүн сураггүй болж⁵, их хэмжээний мал хорогдсон байна. Сүүлийн жилүүдэд, Монгол улсын хүчтэй элсэн шуургын давтамж удааширсан боловч жил бүрийн хавар бол мөн л “Элсэн шуургын улирал” хэвээр байж, адил бус хэмжээний хор хөнөөл болж байна. Монгол улсын өмнөд бүс нутгийн 28 цаг агаарын станцын элсэн шуургыг ажигласан тоо баримтаас харахад, сүүлийн 10 жилд элсэн шуургын давтамж хамгийн их газар

³ “Энэ жилийн 1-5-р сард манай улсын хойт биеийн нутагт элсэн шуурга жаахан бага болсон байна”, “Хятадын цаг агаар сүлжээ”, 2009 оны 06-р сарын 13-ны өдөр.

⁴ Ли Жянь: “Хөх тэнгэр нэлгэр их элс, Хужийж цөлжсөн нутагт үхэр хонид цөөн: Монголын элсэн шуурга”, (Монгол) “Өнөөдөр сонин”, 2002 оны 04-р сарын 09-ний өдөр. Монголын судлаачид элсэн шуурган дунд ажиллаж байгаа нь

⁵ (Монгол) Монгол улсын MNB телевиз 2008 оны 05-р сарын 29-ний өдрийн оройн мэдээнд мэдээлэв.

бол Өмнөговь аймаг, 03-05-р сарын хаврын улиралд, элсэн шуурга шуурах хоногийн тоо өсөх хандлагатай байна⁶.

Хоёр. Элсэн шуурга бүрэлдэх шалтгаан ба түүний хор хөнөөл

Элсэн шуурга бүрэлдэхэд голдуу гурван зүйлийн хүчин зүйл байдаг. нэгдүгээрт их салхи үүсэх нөхцлийн хүчин зүйл. хоёрдугаарт, тухайн газрын газар зүйн орчинд элсэн манхны голомттой. Гуравдугаарт, солих урсгалын давхаргын доод давхаргад эгц тогтворт бус хүчин зүйл үүсгэнэ. Монголын дунд өмнөд хэсэгт 5 говийн аймаг (Өмнөговь, Дорноговь, Дундговь, Говь-Алтай, Говьсүмбэр) байж, тэдгээрийн говь цөлөрхөг талбай нь Монголын нийт талбайн гуравны нэгийг эзлэх бөгөөд энэ бүс нутагт циклон дахин давтан үүсэж, циклон эргэлдэж дээшлэх үед агаарын урсгал элс тоос зэрэг хөвмөл бодисыг агаарт дагалдуулан аваачиж, элсэн шуурга үүсдэг. Монголын дунд өмнөд хэсгийн бүс нутгийн газрын дүрс болон цаг агаарын нөхцөл элсэн шуурга дахин давтан үүсэх хүчин зүйлийг бүрдүүлж, Монгол улсыг дэлхийн дөрвөн том элсэн шуургын голомтын нэг болгожээ⁷. Тэгэхэд Хятадын Шиньжян, Ганьсү болон Өвөр монгол нь элсэн шуурга шуурах хүчтэй газар болсон байна.

Хэдийгээр элсэн шуурга шуурах механизмыг шинжлэх ухаанчид улам ихээр судлах шаардлагатай боловч, элсэн шуурга үүсэх шууд шалтгаан нь хүн амын өсөлт болон дураараа атар газар хагалбарлаж, бэлчээрийн малын даац хэтэрч, байгалийн ургамлын хучилт эвдэгдэн, хөрсний өнгөн давхарга идэгдэж байгаа нь үүнийг гэрчилж байна. Иймээс, элсэн шуурга бол хүн төрөлхтөн экологийн тэнцвэрийг эвдсэнээс үүссэн байна.

Хятадын өнөөгийн цөлжөөд байгаа газар нутгийн 24.5% нь хэтэрхий их атар газар хагалбарласан, 31.8% нь хэт их мод огтолсон, 28.6% нь хэт их малжсанаас болсон юм. Ой модны яамны материалыг үндэслэвэл: “Хятадын цөлжилт өргөжсөн шалтгаан жинхэнэ байгалийн хүчин зүйлээс болсон нь дөнгөж 5.5%, 90% нь зориудын хүчин зүйлээс болсон байна”⁸. Хятад улс бол дэлхий дээр цөлжилт, элсжилт хамгийн ихтэй улс юм. Цөлжсөн газар нутгийн талбай бараг 2.62 сая хавтгай дөрвөлжин км байж, нутаг дэвсгэрийн талбайн 1/4-ээс дээшийг эзэлж байна. Элсжсэн газар нутгийн талбай 1.73 сая хавтгай дөрвөлжин км, нутаг дэвсгэрийн талбайн 1/5-ийг эзэлж, 400 шахам сая хүн цөлжилтөд нөлөөлөгдөж, Хятад улсын 18 муж, өөртөө засах орох, хот, 471 шянь хотыг хамарч байна. Цөлжилтийн нөлөөнөөс болж, бүх Хятадын 40%-ийн тариалах газар адил бус хэмжээгээр муудсан⁹. Жил бүр цөлжилтөөс болж байгаа эдийн засгийн шууд хохирол 54 тэрбум юаньд хүрч байна. Иймээс Хятад улсын цөлжилтөөс сэргийлж цөлжилттэй тэмцэх ерөнхий байдал маш хүнд ноцтой болоод байна.

Монгол улсад, цаг агаар дулаарч, ган хуурай болж байгаагаас гадна, Монголын тал нутгийн цөлжилт болон элсэн шуурга шуурахыг түргэтгэж байна. Сүүлийн 40 шахам жилд, суурьшил, хүн амын нягтрал нэмэгдсэнээс Монгол улсын нутаг дэвсгэрийн 42.5% нь адил бус хэмжээгээр цөлжсөн бөгөөд жил бүр 13%-18%-ийн хурдаар өргөжин тэлж байна. Монгол улсын Байгаль орчны яамны бүртгэлээр, Монгол улсын 76.8%-ийн газар нутаг адил бус хэмжээгээр цөлжиж байгаа, үүнд цөлжсөн тал нутгийн хохирсон хэмжээ хамгийн ноцтой, ургамлын төрөл 33 зүйл

⁶ Юнмэй, Бао Юйхай: “Сүүлийн 10 жилийн Монгол улсын элсэн шуургат цаг агаарын онцлогт анализ хийх нь”, “Эрдлийг задлан шинжлэх ба хямралын тусгал дахь мэдээллийн технологи—Хятадын Гамшгаас сэргийлэх нийгэмлэгийн Эрдлийг задлан шинжлэх тусгай комиссын 6-р ээлжит хурлын өгүүллийн эмхтгэл”, 2014 он.

⁷ (Монгол) Л.Хайсандай, Боржигин Цэцэнбат: “Монголын аюулгүй байдлын асуудал—стратегийн судалгаа болон задлан шинжлэлт”, Улаанбаатарын Бямба хэвлэлийн газар, 2008 оны 04-р сар, 248-р хуудас.

⁸ Мэн Шүбяо, Вэнь Сүчин: “Манай улсын умардын газар нутгийн цөлжилтийн шалтгаан болон түүнээс сэргийлэх зохистой арга”, “Хэбэйн ойн жимсний судалгаа” 2002 оны 3-р хугацаа. (<http://www.cnki.com.cn/Journal/D-D4-HBLY-2002-03.htm>).

⁹ Фү Жяньчао: “Манай улсын газар нутаг цөлжиж байгаа ба түүнээс сэргийлэх арга—агрономи—агрономи ой мод—мал аж ахуй загасны аж ахуй—мэргэжлийн бичиг материал”. “Шинжлэх ухаан технологийн инновац болон хэрэглээ”, 2013 оны 15-р хугацаа.

байснаа 18 зүйл болон буурч, нэг га талбайн ургамлын хураалт 320 кг байснаа 230 кг болон буурсан¹⁰. Оршин амьдрах нөхцөл муудсаны улмаас жил бүрийн хаврын улирал болоход 10 мянга шахам зээр болон бусад зэрлэг амьтан Хятадын Өвөр монголын хил хязгаарын тал нутагт орж ирдэг. Сүүлийн жилүүдэд Монгол улсын ховор амьтан болох мазаалайн тоо огцом буурч, 50 гаруй байснаа одоо 30 гаруй болон буурч, мөхөх аюул нүүрлээд байна. Газар шороо ноцтой цөлжсөний уршгаар, тал нутаг аажмаар муудаж, Монгол улсын өмнөд бүсийн цөөн бус газарт зуны улиралд ногоон бүрд харагдахгүй болсон.

Гурав. Хятад Монгол элсэн шуургыг зассан арга хэмжээ

1. Хятадын талын авч буй арга хэмжээ

1. Элсэн шуургыг ажиглах сүлжээ байгуулах нь

Хятад орон Таримын элс, Тэнгэр элс, Шар хөрст өндөрлөгийн хойт талд элсэн шуургыг ажиглах станц байгуулсан суурин дээр 2002 онд Өвөр монголын Хорчины элсэрхэг газрын зүүн биед элсэн шуургыг ажиглах станц байгуулсан. Хорчины элсэрэг газар бол Хятадын дөрвөн том элсэрхэг газрын дотор талбайгараа хамгийн том (50 мянган хавтгай дөрвөлжин км) элсэрхэг газар юм. 2009 онд Бадйан жараны элсэнд элсэн шуургыг ажиглах станц байгуулж, 2010 онд Эзнээ хошуунд элсэн шуургыг хэвийн ажиглах хоёр станц байгуулж, голдуу Монгол улсын элсэн шуургын голомтыг өдөржин шөнөжин ажиглаж, элсэн шуургын үүсэхийг нэн оновчтой урьдчилан мэдээлэхэд зориулагдсан байна. Өвөр монголын цаг агаарын байгууллага бас өөртөө засах орны хэмжээнд 5 доплер радар (多普勒天气雷达), төрөл бүрийн чадавхтай цаг агаарын 11 радар байрлуулж, дунд баруун хэсэгт элсэн шуургыг ажиглах 6 станц байгуулж, цаг агаарын стерео хайн хэмжилтийн сүлжээ, компьютерын мэдээллийн сүлжээ, хиймэл дагуулийн аслын удирдлагын хянан шалгах сүлжээ болон цаг агаарын үйлчилгээний сүлжээ байгуулж, их хэмжээний элсэн шуургат цаг агаарыг оновчтой цаг тухайд нь урьдчилан мэдээлэх болжээ¹¹. Одоогоор, Хятадын эл байгууллагад төрөл бүрийн цаг агаарын ажиглах станц 3000 гаруй бий, тухайлбал хиймэл дагууль, радар, нисэх онгоц зэрэг төрөл бүрийн хайн шинжлэх арга хэмжээгээр элсэн шуургад стерео, диманик хянан хэмжилт хийж байна. Элсэн шуургыг хянан шинжлэх болон урьдчилан мэдээлэх нь Хятадын эл шатны цаг агаарын станцуудын өдөр тутмын ажил болсон.

2. Бээжин, Тяньжиний салхин элстэй тэмцэх төсөл хэрэгжүүлэх нь

Бээжин Тяньжиний салхин элсийг засах төсөл бол хөрсийг тогтворжуулж элснээс сэргийлэн, Бээжин, Тяньжиний элсэн шуургат цаг агаарыг бууруулахын тулд боловсруулсан Бээжин, Тяньжиний ойр хавийн бүс нутгийн хөрс шороо цөлжиж байгаад зориулсан засах арга хэмжээ болно. Төслийн нэгдүгээр ээлжийн ажил 2002 онд эхэлсэн. Төсөл хэрэгжсэн эхний 10 жилд, улсаас нийт 41.2 тэрбум юаний хөрөнгө оруулж, тариалахыг болиулж ойжуулсан ба мод тарьсан талбай 6 сая гаруй га болж, өвсөт газрыг 130 гаруй сая мүү (亩) засан сайжруулж, жижиг урсгалыг ерөнхийлөн зассан хэмжээ 12 мянган хавтгай дөрвөлжин км болж, 170 мянга гаруй хүнийг экологийн нүүлгэлт хийлгэсэн. Төслийн бүс дэх ойн хүчилтын хэмжээ 15% болж дээшилсэн. Бээжин, Тяньжинь зэрэг газрын салхин элсний хор хөнөөлийг улам нэг алхам бууруулах шаардлагын дагуу, Хятад орон Бээжин, Тяньжиний салхин элсийг засах хоёрдугаар ээлжийн төслийг хэрэгжүүлж байна. “Бээжин, Тяньжиний салхин элсийг засах хоёрдугаар

¹⁰(Монгол) Монгол улсын Хөгжлийн судалгааны төв: “Монгол улсын байгаль орчин болон тал нутгийн мал аж ахуйн зарим асуудал”, Улаанбаатарын хэвлэлийн газар, 1999 оны 03-р сар, 30-р хуудас.

¹¹Хятадын Үндэсний ой модны товчоо, “Хятадын ногоон хөгжлийн таймс” сонин, 2006 оны 05 сарын 17.

ээлжийн ажлын төлөвлөгөө (2013-2022)”-ний дагуу, Хятад орон 10 жилийн хугацаанд 87.8 тэрбум юанийн хөрөнгө оруулах болно.

3. Ногооруулалт ба элсийг засах арга хэмжээ

Хятадын Өвөр монголын өөртөө засан орон цөлжилттэй тэмцэх талаар ихээхэн амжилтад хүрсэн. Хөвчийн элсийг засах, Аохан хошууны мод тарьж ногооруулах ажлыг өрнүүлж НҮБ-ын (联合国) шагнал хүртсэн. 2017 оны 07-р сарын 03-05-ны өдөр Ираны нийслэл Тегеранд (德黑兰) болсон Олон улсын элсэн шуургаас сэргийлэх их хурал дээр, Хятадын Хөвчийн элсийг зассан загвар хуралд оролцсон улсуудын анхаарлыг ихээр татаж, “Элсэн шуурганаас сэргийлэх сайн арга” хэмээгдсэн байна. Хөвчийн элс бол Хятадад 7-р байр эзэлдэг том элс, нийт талбай нь 18.6 мянган хавтгай дөрвөлжин км, Бээжин, Тяньжинь, Хэбэйн гурван том салхин элсний голомтын нэг байсан юм. 30 жилийн өмнө, Хөвчийн элс бол халцгай газар байж, элсэн шуургын гамшиг ихтэй байсан. Өдгөө, ногоорон хөхөрсөн мод, элсний бургас зэрэг бутлаг модод болон таримал бэлчээр нь элсэн далайд ногоон цув нөмрүүлсэн байна.

НҮБ-ын ерөнхий нарийн бичгийн даргын орлогч, Байгаль орчны хөтөлбөрийн дарга Солхэймер их хуралд тавьсан илтгэлдээ Хятадын Хөвчийн элсийг зассан удирдагч, Или группын ТУЗ-ийн дарга Ван Вэньбяог дэлхийн “Элс зассан удирдагч” хэмээн өндрөөр үнэлж, Хөвчийн элс нь Хятадын Засгийн газрын байгаль орчныг хүндэтгэн үзэж байгаа эрч хүч болон элсэн шуургатай тэмцэх талаар хийсэн идэвхтэй хайлт, “Нэг бүс нэг зам” дагуух улс орнууд болон дэлхийн суралцууштай зүйл хэмээсэн байна.

Өвөр монгол бол Хятадын экологийн чухал чадамжийн бүс юм. Тал нутагт амьдардаг хүмүүс эх байгалиа нандигнан хайрлаж, тэнгэр газрыг эцэг эх, ус бэлчээрийг өмсөх хувцас шигээ үздэг. Одоогоор Өвөр монголд 182 дархан цаазтай газар, 43 үндэсний ой модны парк, 49 нугын парк, дэлхийн геологийн парк 3, үндэсний геологийн парк 8 бий¹².

2. Монголын авч буй арга хэмжээ

Монгол улсын 90%-ийн нутаг дэвсгэр нь хуурай ба хагас хуурай бүс нутаг, Ази болон дэлхийн элсэн шуурга ба цөлжилт хамгийн ихтэй улсын нэг. Монголыг НҮБ-аас цөлжилт хамгийн их байгаа 11 улсын нэгээр жагсаасан. Монгол улсын Засгийн газар 1996 онд цөлжилттэй тэмцэх үндэсний хөтөлбөр боловсруулж, Цөлжилттэй тэмцэх үндэсний хороо байгуулсан бөгөөд “НҮБ-ын цөлжилттэй тэмцэх конвенц”-ийн гишүүн улсаар элссэн. Монгол улс бас 2005 оноос эхэлж “Ногоон бүс төлөвлөгөө” хэрэгжүүлж, 3000 км урт, 600 км өргөн ногооруулсан зурвас байгуулахаар дурьдсан. Дараа нь 2030 он гэхэд цөлжсөн газар нутгийн талбайг 10% бууруулахын зэрэгцээ улсынхаа нутаг дэвсгэрийн талбайн 1/3-ийг үндэсний дархан цаазтай газрын хүрээнд хамруулах төлөвлөгөө боловсруулсан.

Байгаль экологийн хүнд ноцтой байдалд зориулж, Монгол улс цөлжилттэй тэмцэх үндсэн шатны хянан удирдах цэг 1500 байгуулж, 14 аймаг цөлжилттэй тэмцэх төлөвлөгөө боловсруулсан. “Ногоон бүс төлөвлөгөө”-ний хүрээнд, Засгийн газрын төсөв болон олон улсын байгууллагын хөрөнгө мөнгийг ашиглан 70000 га ойн хамгаалалтын зурвас байгуулж, нутаг дэвсгэрийн 10%-ийг эзэлдэг говийн цөл газрыг дархан цаазтай газар болгосон байна.

¹²Бү Шяолин: “Өвөр монголыг хайрлах N шалтгаан”. ХКН-ын ӨМӨЗО-ны хорооны нарийн бичгийн даргын орлогч, ӨЗО-ны Засгийн газрын дарга Бү Шяолин БНХАУ-ын Гадаад Явдлын яамны Өвөр монголыг танилцуулах арга хэмжээн дээр хэлсэн үгэндээ Өвөр монголыг хайрлах N шалтгааныг бүх дэлхийд танилцуулсан байна.

Бэлчээрийг хамгаалж, элсэн шуургатай тэмцэж байна. Бэлчээрийг хамгаалан, тал нутгийн экологийн сайн сайхан эргэлтийг ахиулахын төлөө, Монгол улсын Засгийн газар малчдыг уриалж шинжлэх ухаанчаар мал маллаж, малын сүргээ зохистой тохируулж, малын чанар чансааг дээшлүүлж байна. Үүний тулд Засгийн газраас махны зүйлийн экспортыг нэмэгдүүлж, ямааны тоог бууруулж, малын тоо толгойг тал нутгийн ачаалах хэмжээтэй зохицуулж байна. Монгол улсын Засгийн газар дэвшилтэт шинэ тоног төхөөрөмж ашиглаж, усны нөөцийг хэмнэж, байгаль орчныг бохирдуулах ба экологийг эвдэхээс сэргийлэхийг уул уурхайн олборлох аж ахуйн нэгжид шаардаж байна. Монгол улсын Засгийн газар бас урьдчилан 3-7 хоногт элсэн шуургатай цаг агаарыг урьдчилан мэдээлэхийг цаг уурын байгууллагад шаардаж, элсэн шуурганаас сэргийлэх арга хэмжээ авахыг малчдад сануулж байна.

Дөрөв. Хятад, Монгол улс хамтран элсэн шуургатай тэмцэх

1. Хятад, Монгол хоёр тал хамтран элсэн шуургатай тэмцэх ажлыг дээд хэмжээнд авч үзэх нь

2002 оны 01-р сард Монгол улсын экс Ерөнхийлөгч Н.Энхбаяр Хятадад айлчилж байх үедээ хоёр улсын холбогдох байгууллага хамтын ажиллагаагаа эрчимжүүлж, элсэн шуургатай хамтаар тэмцэх санаачлага гаргаж, үүний тулд хоёр тал холбогдох гэрээ байгуулсан. Хятад Монгол хоёр талын олон талын хамтын ажиллагааны үндсэн дээр, 2009 оны 07-р сард Хятадын Засгийн газар Монгол улсад элсэн шуургыг хянан шинжих хоёр станц бэлэглэж, Монгол улсын төв хэсгийн Өвөрхангай аймаг болон зүүн хэсгийн Хэнтий аймагт угсарсан.

2013 оны 10-р сард Монгол улсын экс Ерөнхий сайд Н.Алтанхуяг Хятадад айлчилж, Хятадын талтай уулзалт хийх үеийн ярилцлагын гол сэдвийн нэг бол экологийн орчныг хамгаалах асуудал байсан. Тухайн үед Монгол улсаас БНХАУ-д суугаа элчин сайд Сүхбаатар уул уурхайн олборлох ажлын хөгжихийг дагалдан, экологийн орчинд нөлөөлөх нь зайлшгүй. Засгийн газрын хэрэгжүүлж байгаа “Ногоон бүс” төсөл Хятадын талтай хамтран ажиллах, Хятадын дэвшилтэт технологийг оруулж ирэхийг хүсэж байна гэсэн. Монголын талын шаардалагад Хятадын тал чадахын хэрээр тусалж байна. Сүүлийн жилүүдэд, Монголын тал Хятадын талын технологийн дэмжлэгээр, Хятадын шилдэг чанарын модыг оруулж амжилтад хүрч, Улаанбаатар болон Өмнөговь аймгийн ногооруулалтын талбай тэлж байна. Өвөр монголын Их Хянган даваанд ургуулж Монгол улсад экспортлосон 15 сортын 120 мянган ширхэг ногооруулалтын мод хэдэн өвлийг өнгөрөөх туршилтаар дамжиж тухайн газрын орчинд бүрмөсөн дасч, ургалт нь 90%-д хүрч байна.

2. Элсэн шуурга бол хүн төрөлхтөнд нүүрлэсэн хамтын гамшиг

Элсэн шуурга голдуу ган хуурай бүс нутагт үүсдэг боловч дамжуулан хүргэсэн болон тунамал нь дэлхийн цаг агаар болон экологийн орчинд нөлөөлж, хүн төрөлхтний хамтын гамшиг болж байна. Сүүлийн жилүүдэд, Монгол улс болон Хятадын нутаг дэвсгэрт шуурсан хүчтэй элсэн шуурга нь нэгэнт зүүн хойд азийн зарим улс орнуудад дахин давтан нөлөөлж, цаашлаад умард Америкийн эх хуурайд хүртэл шуурсан байна. Өргөн уудам нутаг дэвсгэр, үзэсгэлэнт сайхан байгаль орчноороо алдаршсан ОХУ ч үүнээс зайлсхийж чадаагүй, 100 сая шахам га талбай газар нь цөлжилтийн аюул нүүрлэж, үүнд урд зүгийн бүс нутгийн цөлжилтийн аюул хамгийн хүнд ноцтой байж, Сибирийн өмнөд хэсэг болон хойт Байгалын бүс нутгийг нөлөөлсөн байна. Иймээс элсэн шуургын гамшгийн нөлөөг устгахад заавал бүх дэлхийн хүрээнд тэмцэх хэрэгтэй. 2017 оны 07-р сард Тегеранд болсон Элсэн шуургатай тэмцэх олон

улсын их хурал дээр НҮБ-ын ерөнхий нарийн бичгийн даргын орлогч, Байгаль орчны хөтөлбөрийн дарга Солхэймер илтгэлдээ олон улсын нийгмийг элсэн шуургатай тэмцэх болон цөлжилттэй тэмцэх хүрэн дэх хамтын ажиллагаагаа эрчимжүүлж, НҮБ-ын 2030 оны тогтвортой хөгжлийн хөтөлбөрийг бүх талаар баталгаажуулах хэрэгтэй гэж уриалсан. Ираны ерөнхийлөгч Рохани тус хурал дээр хэлсэн үгэндээ¹³, элсэн шуурга бол хүн төрөлхтөнд нүүрлэсэн экологи, үйлдвэрлэл амьдралын хамтын хүндрэл мөн. Элсэн шуурга бол нэг улс орон, бүс нутгийн асуудал биш, дэлхийн асуудал, дэлхийн улсууд хамтаар шийдвэрлэхийг шаардаж байна гэж хэлсэн байдаг.

Эцэст нь хэлэхэд: Байгаль орчныг хамгаалах бодлого нь хүн ба хүрээлэн буй орчны бодлогын хамаарлыг хэрхэн засаглах тухай бодлого гэж ойлгож болох юм. Байгаль орчны бодлогыг ойлгох нэг арга зам нь түүхэн хөгжил хувьслыг ажиглах явдал юм. Дэлхийн улс орнууд байгаль орчны бодлогыг төрийн хэмжээн авч үзэж, ихээр дэмжиж явуулж байна. Энэ асуудлыг нухацтай авч үзэж, шийдвэрлэхийн тулд улс төрийн бодлого, төрийн үйл ажиллагаанд судалгаа шинжилгээтэй бодлого явуулж хэрэгжүүлэх шаардлага зүй ёсоор тулгарч байна.

Ийм учраас “Хятад, Монгол, Оросын эдийн засгийн коридор”-ын сайн сайхан нөхцөл байдлыг түшиглэн Хятад, Монгол хоёр улс ОХУ болон дэлхийн нийгэмлэгтэй хамтран элсэн шуургын хор хөнөөлийг үндэснээс нь устгах буюу бууруулах нь гурван улсын эдийн засгийн коридор байгуулахад алс хэтийн стратегийн ач холбогдолтой билээ.

Abstract

The necessary condition for building a "China-Mongolia-Russia economic corridor" is to have a good ecological environment. Both 《the mid-term cooperative road map of China-Russia-Mongolia》 authorized by the leaders of China-Russia-Mongolia in 2015 and 《constructive plan of China-Russia-Mongolia economic corridor》 subscribed in 2016 specifically set the content of ecological cooperation. Sandstorms frequent attacks for a long time, including China, Mongolia and other countries and regions, and also sandstorms seriously damage the transportation and infrastructure in the frequent areas and hinder the sustained development of the economy and society. The harm of sand storms will certainly affect the smooth implementation of China-Mongolia-Russia economic corridor. Base on research, more than half of the sandstorms in China come from other countries, mainly from the southern part of Mongolia. So, depend on The excellent background China-Mongolia-Russia economic corridor, China Mongolia Russia and international community Prevention and Control sand storm, To avoid or reduce the damage of sandstorms, and to promote the construction of the China-Mongolia-Russia economic corridor has long-term strategic significance.

Keywords: China-Mongolia-Russia economic corridor, Sand storm, China and Mongolia Collaboration on the Prevention and Control

¹³Ван Зыхоу, Чяо Шюефэн: “Дэлхий нийтээрээ элсэн шуургатай тэмцэхэд анхаарлаа хандуулж байна, Хятадын Хөвчийн элсний загвар таалагдаж байна” Синтхуа сүлжээ, 2017 оны 07-р сарын 07-ны өдөр.

ЗОХИОГЧИД

Зохиогчийн нэр	Ажил, албан тушаал	E-mail
Ж.Төртогтох	МУИС, ШУС, Нийгмийн ухааны салбар, Улс төр судлалын тэнхимийн эрхлэгч, профессор	turtogtokh@yahoo.com
Д.Уртнасан	МУИС, ШУС, Нийгмийн Ухааны салбар, Улс төр судлалын тэнхимийн магистрант	toto_bear@yahoo.com
Т.Заяа	ХИС-ийн ОУХНС-ын тэнхимийн багш	Zaya.t@humanities.mn
О.Хатанболд	ШУА-ийн Философийн хүрээлэнгийн Улс төр – эрх зүйн салбарын эрдэм шинжилгээний дэд ажилтан	khatanboldo@gmail.com
Дамдин Д.Бадараев	ОХУ-ын ШУА-ийн Сибирийн салбарын Монгол, Төвд, Буддын судлалын хүрээлэнгийн эрдэм шинжилгээний ахлах ажилтан	Damdin80@mail.ru
М.Мөнхзул	ХААИС-ЭЗБС-ХААХЭЗТ тэнхимийн ахлах багш	munkhzul@muls.edu.mn
Д.Ундрах	МУИС, ШУС, Нийгмийн Ухааны салбар, Улс төр судлалын тэнхимийн дэд профессор	ddj_undrakh@yahoo.com
Ц.Ганболд	МУИС, ШУС, Нийгмийн Ухааны салбар, Улс төр судлалын тэнхимийн зөвлөх профессор	Ts.ganbold@gmail.com
С.Жавхлан	МУИС, ШУС, Нийгмийн Ухааны салбар, Улс төр судлалын тэнхимийн докторант	doljko_18@yahoo.com
Э.Саранцэцэг	БНСУ-ын Сүншил их сургуулийн Улс төр судлалын докторант	e.saraa_elite@yahoo.com
Д.Сүхболд	Улаанбаатар Эрдэм Оюу Их Сургуулийн ахлах багш	sukheemodun@yahoo.com

Д.Түмэнжаргал	МУИС, ШУС, Нийгмийн Ухааны Салбар, Улс төр судлалын тэнхимийн ахлах багш	Tumeedavaa12@gmail.com
Г.Эрдэнэбаяр	МУИС, ШУС, Хүмүүнлэгийн Ухааны Салбар, Философи, шашин судлалын тэнхимийн дэд профессор	erdenebayar.g@num.edu.mn
Д.Оюунчимэг	МУИС, ШУС, Нийгмийн Ухааны салбар, Улс төр судлалын тэнхимийн ахлах багш	<u>oyun_de@yahoo.com</u>
Г.Цогтдэлгэр	МУИС, ШУС, Байгалийн Ухааны Салбар, Газарзүйн тэнхимийн докторант	share.quick30@gmail.com
У.Батцэрэн	Удирдлагын Академийн Төрийн Албаны Сургуулийн Сургалтын менежер	battseren@naog.gov.mn
Ц.Чулуунцэцэг	СЭЗИС-ийн Гадаад хэлний институтын ахлах багш	chuluuntsetseg.ts@ufe.edu.mn
Б.Эрдэнэдалай	МУИС, ШУС, Нийгмийн ухааны салбар, Улс төр судлалын тэнхимийн ахлах багш	erdenedalai.bat@gmail.com
С.Хасчулуу	МУБИС, Нийгэм, Хүмүүнлэгийн Ухааны Сургууль, Нийгмийн Ухааны Тэнхимийн докторант	
Э.Наран	Өвөрмонголын Их Сургуулийн Монгол улсыг судлах хүрээлэнгийн профессор, шинжлэх ухааны доктор	

